

УТИЦАЈ БЕОГРАДСКОГ ПРАВОСЛАВНОГ КУМСТВА НА ПОРОДИЧНИ КУЛТ

Ања Абрамовић*
Нови Балканолошки
институт, Београд

Апстракт: Рад је настао као резултат шестомесечног истраживања и теренског истраживања хришћанског кумства на територији Београда током 2011. године. Метоод истраживања био је слободан разговор, уз помоћна питања за интервју са испитаницима и њиховим породицама о овој установи у народу. Циљ овог истраживања било је утврђивање како особа прихвата или не прихвата улогу кума као субјекта, како види себе, а и како га други виде у узајамном односу социјалних мрежа, као и у односу званице и даривања. Битно је и питање која особа у нашем друштву може постојати за кума.

Кључне речи: кум, иницијација, функционална анализа, званица, даривање

1. Увод

Предмет овог научног рада је проучавање хришћанског кумства на територији Београда. Метоод прикупљања података био је слободан разговор уз помоћна питања којим су употпуњени оквири погледа на кумство. Циљ овог истраживања је био приказивање како особа прихвата или не прихвата улогу кума као субјекта, како види себе, а и како га други виде у узајамном односу социјалних мрежа. Сваки човек представља петљу која је спојена са још неколико њих и тако заједно стварају социјалну мрежу. Основна хипотеза рада је проучавање кумства у функционалној анализи, одређивање манифестне и латентне функције, као и утицај кумства на породицу који може бити позитиван или негативан у зависности од квалитета кумства. Битно је и питање која се особа у нашем дру-

* maanjaabramovic@gmail.com.

штву може позвати за кума? Деца се крштавају по вери кума, који у Светој тајни крштења постаје духовни родитељ кумчета, јер га духовно рађа у вери коју добија по рођењу. Кум води своје кумче кроз његово детињство до пуноће хришћанских врлина, па он уз родитеље има велику одговорност за верско васпитање деце.

На основу истраживања, кумства се могу поделити на три врсте у зависности од интензитета и улагања у социјалне односе и „умрежење“ породица. На првом месту су интензивна кумства, на другом периодична–славска–празнична кумства и последња су угашена кумства.

Прва, односно **интензивна или позитивна кумства** су она која су успостављена давно, а кумови се чују сваки дан, или неколико пута у току недеље, са заједничким активностима. Углавном су то пријатељства из детињства или гимназије која су касније крунисана кумством. Испитаници још као тинејџери одлучили ко ће им бити кум или кума. Испитаници су се тако ословљавали иако кроз иницијације још увек нису прошли, или су у шали и „на пиву“ одлучили ко ће им бити кумови. Кумови посећују или гледају утакмице, шетају се или заједно путују. Кумчићи јако воле такве кумове, и таква кумства позитивно утичу на породицу и учвршћују је.

Други облик кумства су **празнична**, која претендују да пређу у **негативна, девијантна кумства**, а која карактерише слабије дружење или недружење до празника, а породице се узајамно посећују само у тим временским периодима. Деца углавном не воле оваква кумства и не иду на славе, прославе и рођендане маминих и татиних кумова. Оваква кумства не утичу позитивно на породицу, а постоји могућност и покушаја разбијања породице. Оваква кумства могу бити и опасна: са учествовањем полиције или „саветовањем“ које шкоди породици и уперено је против ње. Углавном су то кумства из средњег доба живота и везују се за професију и посао. Оваква кумства немају хришћански карактер иако особе себе називају хришћанима. Уколико особа за иницијацију потребује кума, испитаници сматрају да је најбоље да се не улази у овакву врсту кумства.

Угашена кумства су настала услед миграција у друге државе као и престанка дружења и разилажења у размишљањима. Углавном су то кумства из нужде и кратко трају. Деца не познају родитељске кумове.

Разлози због којих сам се определила за проучавање кумства била је недовољно познавање дискурса кроз савремени жи-

вот и монографије. Непотпуни и ретки примери научника који су проучавали кумство односили су се или на православне Југословене или на римокатоличко побратимство/посестримство, а последњи рад је урађен 2009. и односи се на архивску грађу проучавања кумовања Карађорђевића сиромашним породицама ради помоћи и економске стабилности грађана (Gavazzi 1955; Ракић 1972; Павловић 2009).

Због свега наведеног сматрала сам да је неопходан један нови рад који ће допринети проучавању српског савременог православног кумства у Београду. Ранији истраживачи кумства код нас су Чајкановић и Бандић, као и други аутори који се баве структуром сродничких односа (Hammel 1969; Ракић 1972; Чајкановић 1985; Ивановић 1988; Wetherell *et al.* 1994; Бандић 2004; Fliche 2006). Бандић кроз прве иницијације описује однос крштења и кумства, Чајкановић описује кумство у капи, Филиповић се бави односом званица и ортака који касније постају кумови, Ракић даје најпотпунију студију кумства као социјално–структурног облика у Југославији. Павловић ствара мало другачији рад и износи податке о односу кумовања две социо–политичко–економске крајности у друштву, између краљевске породице и примерних грађана који су рађањем деце стекли услов за такво кумство без обзира на религијску припадност (Павловић 2009). Антонић и Гаваци проучавају побратимство, а Гавриловић обичаје обредног шишања/стрижбе (Gavazzi 1955; Антонић 1977; Гавриловић 1978). Стојковић и Матић кроз појаву даривања објашњавају улогу кума (Стојковић 2003; Матић 2008). *Српски митолошки речник* даје дефиниције кумства и побратимства. Остали аутори употпуњују проучавање кумства уз појаве као што су: одлазак у војску, допринос срећној породици, крштење, венчање/свадба, живој традицији и проучавању насеља (Ковачевић 1986; Жикић 2002; Радуловић 2002; Бандић 2004; Матић 2008).

2. Идеалтипски модел хришћанског кумства

Кум се сматра културним носиоцем врлина али и помоћник кумчету да не упадне у грех или област греха. Кум има улогу дечијег духовног васпитача, вероватно када вртићи још увек нису ни постојали. При избору кума, неопходно је да родитељи размотре колико ће овај „трећи родитељ“ бити у могућности да прати дете и усмерава га током читавог живота. У складу са тим хришћан-

ским каноном забрањено је да кумују деца, сродници, јеретици, шизматици, малоумни, иноверци, јавни грешници и лица која су на лошем гласу у друштву. Породице које нису обратиле пажњу на одабир особа у складу са каноном уплеле су се у други облик кумства, односно површна и девијантна кумства. Црква одобрава само једног кума, а ту дужност може да преузме и свештеник (Мирковић 1918:27). Символика прихватања детета из воде јасно говори о заштитној улози кума.

Једна група аутора сматра да су кумства имала свој почетак у јудејству, јер су при обрезању морали постојати сведоци. Друга група аутора тврди да је у кумству основ римског права, јер се на крштење гледа као на уговор или савез (Мирковић 1918:27). С обзиром на то да је кумство нераскидив социјални однос који подразумева озбиљну обострану одговорност кум би требало да позитивно утиче на породицу. Кум мора бити крштени православни хришћанин. Кум мора да зна Оче наш и да је барем упознат а најбоље би било да зна напамет и Символ вере који ће читати током крштења. Кум за крштење треба да припреми свећу, бело платно и поклон. Свећа треба да буде од чистог воска, освештана и купљена у цркви. Потребно је да кум набави довољно материјала да новокрштени буде потпуно покривен током крштења. Уобичајено је да кум поклања крстић који ће дете носити око врата. Могу се поклањати и иконе, бројанице, духовне књиге, Свето Писмо, а суштина духовних дарова је њихова предност над материјалним.

3. Кум као представник иницијанта, одрицач од Сатане и духовни отац

Како неки аутори наглашавају да се религија састоји од скупа представа, митова, ритуала, забрана и етичких принципа, који се могу упрошћено свести на две категорије, породица која одабира кума мора да прође обе фазе. Прва се односи на мисао човека а дефинише се религијским веровањем, а друга се односи на религијско деловање, односно религијске обреде (Бандић 2004:8). У складу са дефиницијом, кумству претходи религијско веровање куму као духовном оцу, а религијско деловање зависи искључиво од актера, односно кума. Човек размишља о иницијацији – крштењу тек када сматра да ће света тајна променити његов живот. Светом тајном прелази у фазу агрегације са Црквом. Сакрална стварност која обухвата крштење и венчање сматра се супротном у односу на про-

фану стварност (Бандић 2004:8). Освештана вода се користи на крштењу тако што се прска иницијант или погружава у буре (Бандић 2004:61). Крст или даривани поклон по веровању штити особу од демонског утицаја, негативних људи и невоља. Даривање и давање имена дешава се у току свете тајне (Бандић 2004:94). Губљење дара сматрало се губитком моћи (Бандић 2004:94). По народном веровању освештани предмети уништавају зле силе и чувају онога ко их на себи носи. Они припадају универзалним тековинама људског рода (Бандић 2004:103). Крст се углавном носи око врата, у џепу или зашивен на капи или одећи (Бандић 2004:104). Моћ верских предмета заснива се на вези са религијским опредељењем. Поред крста испитаници носе џепна издања молитвеника и мошти светитеља са пластифицираним иконама у новчаницима. Име које дете добије на крштењу увек асоцира на посебну делотворну силу. Име детету дају родитељи уз консултацију са кумом (Бандић 2004:105; *Полијшика*, 9. октобар 2011). И даље се сматра да су некрштена деца под демонским утицајем (Бандић 2004; Радуловић 2002). Св. Јован Крститељ сматра се покровитељем кумства као човек који је први крштавао народ и Исуса на Јордану. Својом делатношћу он је постао свеопшти крститељ, односно свеопшти кум, стога су му приписивали и кумство и побратимство. Да би дете постало легитиман члан заједнице морало је проћи прве иницијације у Цркви. Крштење је свечани чин којим се дете уводи у хришћанску веру. Том приликом се уместо имена „на знамење“ стиче крштено име. Крштење се одвија после Литургије недељом или празником црвеног или црног слова. Најновија истраживања су показала да су се у периоду 2007–2011. у Београду бебе крштале у току прве године живота. Црква сматра да су родитељи који нису крстили своје дете окарактерисани као детеубице, односно сматрало се да су учинили велики грех осудивши дете на вечно лутање и не налазак спокојства и мира својој души. Међу информантима само је једна докторка крштала слабашну децу пре крштеног рока или у време рата када се није знало да ли ће преживети. У дому се после крштења углавном приређује свечана гозба. Кум се одувек сматрао духовним оцем новог члана заједнице. Од тада му је кумчетова породица указивала посебно поштовање. Дете је раније крштавао венчани кум, али данас крштени кум није и венчани. Ако би кум био одсутан или би изненада умро, дужности су се односиле на његову децу. Кум се није мењао, осим у изузетним околностима. У неким крајевима новорођенче би изнели на пут, а прву особу која би наишла замолили би да се прихвати кумства (Бандић 2004:239). Склапање

брака у селу је био колективни догађај целе заједнице. Дефинисао се као успостављање везе између две породице, чија је кулминација била свадбена церемонија. Осим самог ритуала у склоп овог феномена спадају и позивање сватова, окупљање, одлазак у младину кућу, вођење младе, одлазак на венчање, повратак сватова, ручак, свадбено јутро и испраћај сватова. Међу ритуалним функционерима најзначајнији је био кум, а затим после њега стари сват, девер, чауш и барјактар (Бандић 2004:242). На Беле покладе и седмице пре почетка поста се посебно водило рачуна да кумче оде код кумова и тражи опраштање грехова, јер је и нехотична увреда кума третирана као велики грех (Бандић 2004:313).

4. Кумство као однос социјалних мрежа и прва званица

У *Српском митолошком речнику* кумство је старинска народна установа, старија од хришћанства (Петровић и *др.* 1970:187–190; *Полишика*, 8. октобар 2011). Назив кум познат је свим Словенима. Примарни облици кумства постојали су пре појаве хришћанства. Црква је кумству дала данашње обележје. Кумством су се одржавали добри односи међу суседима нпр. међу Босном и Дубровником. По народном обичају кумство се прихватало, а за узврат су се у ошишану косу кумчета замотавали златници. Познат је пример да је у Црној Гори 1442. због вражда/убиства настало једно кумство. Постоје четири врсте кумства: крштено, венчано, шишано и кумство у невољи. Кумство у невољи описује се речима „кад ко кога у нужди окума“. Кумство и побратимство су по својим улогама у верском народном животу сродне установе, али не и исте (*Полишика*, 8. октобар 2011). У народу су обе установе свете и повезане са натприродним, мада се кумству даје првенство. Кумство је прече од побратимства. По народној причи, када су свеци делили улоге, Св. Јован је узео кумство, братимство и крстове од часног дрвета. У Херцеговини се за време славе наздравља куму, речима: „Крсним кумовима (...)!“ Побратими се не спомињу у здравицама. Кумство је дуготрајно и преноси се са колена на колена, а напушта се само у изузетним случајевима: немање деце, рано умирање, велика удаљеност кума (...). Братимство је краткотрајно и траје само за живота побратима. Кумство се наслеђује као духовно сродство, али се третира као крвно и предаје се потомцима. Братимство се не наслеђује, кратко траје, и застарева. Оба дискурса се третирају као „орођавање“. У здравицама домаћин наздравља кумству које се не

мења до Божијег суда. За нека наслеђена кумства се не зна ни кад ни како су настала. По неким очуваним предањима кумства настају ради домаћег опстанка и напретка. Да се домаћинство не би угасило, тражи се нови кум, али се стари поштује. За право кумство се каже да настаје тек после трећег кумовања (венчања, крштења). Ако кумство није срећно, тражи се друго. У Босни се кум три пута окупљује хлебом о крсном имену домаћина који се куми. Куми се у току венчања младенаца, па кум касније куми и децу младенаца које је привенчао. Речи које окупљују су: „Куме, кумим те Богом, часним крстом и Светим Јованом. Кумим тебе (за себе, брата, синовца) и сву твоју чељад и твој род.“ Кумљени држи десну руку на грудима, поклони се и одговара: „Куме, примам кумство Бога и Светог Јована“. Кумовање оглашава гост: „Хвала домаћине, Бог ти дао, он ти поклонио. Нека ваше кумство буде срећно, напредно, темељно, непроменљиво, неоговарано (...) Где се месии овај хлеб, ту се месила срећа, весеље, здравље (...)“ Безразложно одбијање кумства је велики грех. По том мотиву, у народним песмама „(...) од страха земља се потресе (...)“ У народним песмама непријатељство се завршава понудом братимства, а најпознатији пример је како вила постаје посестрима Марку Краљевићу (*Полишика*, 9. октобар 2011). Сексуална веза са кумовом женом се третира као инцест који изазива Божији гнев: „Болан куме, дужде од Млетака! Под нам' ће се земља провалити, а више нас небо преломити, како ће се кума миловати?“ (*Полишика*, 8. октобар 2011).

Кумство се сматрало за светињу, а кум за свеца. Веровало се да од њега зависи породични и напредак домаћинства. Поштовање кума прелазило је у обожавање. Сматрало се да је кум предоређен и послат од Бога. Кумова клетва је тешка. Пред кумом се скидала капа, љубио се близу срца или се пред њим љубила земља. Кум се први позивао на свадбу, седео је на почасном месту, и без њега се није могло венчати. Кумства су се тражила и по другим селима, тзв. удаљени кумови. Један од тежих грехова био је изводити кума на суд. Кумство има еквивалентну вредност као и крвно сродство. Кумови су се мењали само у случају велике невоље. Сукоби међу кумовима су врло ретки, али је познато и да је по наређењу кнеза Милоша погубљен његов кум Карађорђе, по повратку из Русије 1817. године. Стари кум се замењивао новим приликом женидбе, да би младенци имали децу. Кум се мењао и када су се у породици рађала само женска деца, или ако су често оболевала или умирала. Удовице су за друго венчање узимале новог кума. Мимо оправданог разлога потребно је било извинити

се старом куму који се напуштао. Напуштени кумови могу и да прокуну бивше кумове. У већини случајева, узимањем новог кума одржавају се и добри односи са старим. Неки чланови породице чувају старо, а млађи склапају нова. Бирање кума је понекад насумично. По прехришћанском обичају пре крштења се дете односило на раскрсницу, па ко је први наилазио постајао је кум детету. На Косову се дете износило у колевчици и окренуто ка западу, а ко први наиђе окреће дете ка јеванђелском истоку и говори: „Бог нек те поживи и нека ти је срећно име (...)“. Мајка која је до тада била сакривена, излази из заклона и говори: „Нека ти је лака и срећна рука!“ Кум који венчава треба да испуни одређен услов, а то је да је човек без порока који ужива углед у народу. У Грбаљском законнику, члан бр. 75, особа која би се одрекла кумства сматрала се одметником од Бога и Светог Јована, а уз то је морала и да плати одређену своту новца. Вук Караџић је записао да убица мора да уз помирење замоли осветника да му буде кум на крштењу. Први разлог је лакше помирење, а други да би од њега створио себи доброг пријатеља. Некада је ишло дванаест жена са малом децом, да куме осветника Богом и Светим Јованом ради измирења. Када се постигне „умир“ онда умирени постаје венчани и крштени кум убици и његовој деци. На тај начин се осигурава мир у локалној заједници. Грбаљски законик, члан бр. 114, приморава убицу да да братству које тражи крвну освету што више кумстава. Шишаним кумством се не стиче духовно сродство, али се појачава пријатељство. Кум пошто одсече прамен косе детету и у њега замота новац, дарује се и части јелом и пићем. Ако се дете слабо развија, родитељи га износе на пут, а човек који први наиђе постаје „шишани кум“ и даје детету (још) једно незванично име. Постоје и кумства склопљена услед невоља. Тада је улога кума, такође заштитничка од нападања насилника. Хајдуци су окупљивали и братимили своје јатаке, да би обезбедили уточишта. Постоје две врсте кумства, а то су: верско и пријатељско. Пријатељско је настало уз верско кумство. Верски кум је само један, а пријатељских може бити више. Код Црногораца је могао бити посебни кум за венчање, посебни за крштење и посебни за шишање, мада је свакако крштени кум био најбитнији. Верско кумство је било наследно, а пријатељско само у једној генерацији. Кумство има улогу да побољшава стандард живота (здравље, потомство, домаћинство). Ако кумство не испуњава овај критеријум, тражи се ново. У народној песми постоји мотив издаје кумства. Сибињанин Јанко поверава своје домаћинство, жену и децу куму Ђурђу Смедеревцу

који не поштује култ мртвих, па граби имовину и обљубљује куму. Народним веровањем кумство обухвата и заштиту од уједа змије, напада вукова и мишје штете када се човек окумљује са животињом која га штити. (*Полиџика*, 8. октобар 2011; *Полиџика*, 9. октобар 2011). Кум као гарант доброг брака уводи невесту у нову кућу. Учествовање кума на венчању осигурава потомство и учвршћује братство. Кум преузима одговорност, одриче се Сатане уместо малог детета и вади дете из ада. По хришћанском веровању дете је у власти ђавола од рођења, па до крштења. Кум узима дете из власти ђавола и уводи га у сферу Бога.

5. Кумство као даривање, размена добара и ортачење

Миленко С. Филиповић сматра да су се пријатељства на основу размене добара и услуга трансформисала у кумства.¹ Кумства су пре 1878. године настајала између „ортачких кућа“ разменом 1 кг меса за 5 литара вина /500 динара² или 1,5 литара лозове ракије. Многи ортаклуци који нису један другог изневерили учвршћују односе стварањем кумства. Ортаци постају кумови, па се размена између тих кућа повећава и долази до размене у виду узајамних дарова. Да би пријатељство било трајније и јаче домаћинства се окумљују, а кумство је основа за још присније економске и друштвене везе између њих.³ Симболичка адопција је облик вештачког или ритуалног/духовног сродства који има обавезу посеђивања о великим празницима. Жена која је задојила дете зове се тетка а деца су побратими. Пријатељство и међусобно помагање сродника по млеку може да задобије присан карактер.

Чајкановић теоретише о свађи, тучи и клетви међу кумовима у народним приповеткама.⁴ Сељаци протестују: „Зар кум да дигне руку на кума који га је на рукама држао?“ Увређени кум проклиње: „Да, Бог да, куме дочекао јада у свом животу!“ Насртљиви кум касније размишља како је кум већи од оца и како кумову клетву Бог

¹ Миленко С. Филиповић (1991), *Човек међу људима*, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 148.

² *Ibid.*, стр. 151.

³ *Пријатељство и њијашељи* су називи који су се првенствено користили за означавање сродства између родитеља једног брачног пара и чланова кућа или породица из којих су чланови једног брачног пара. Затим се назив употребљавао за лица која нису у сродству али их везује дуготрајно познанство и другарство.

⁴ Веселин Чајкановић (1985), *О мајци и религији*, Београд: Просвета, стр. 75.

прима пре него родитељску. „Што кум прокуне, никад среће нема.“⁵ Капа је имала улогу при заклинању, а предмет над којем се врши заклинање има натприродне особине.⁶ Капа може бити замена за човека који тренутно није ту телесно, али је духом увек присутан. Кум је увек тај код кога стоје дукати.⁷ Кум има велику улогу у домаћем култу. Његове дужности су везане за најважније моменте из тог култа: при рођењу и давању имена, при церемонијама пубертета/шишано кумство, при свадби и при умиру освете. При давању имена, свадби или адопцији кум уводи младу, новорођенче у домаћи култ. При шишању он приноси „жртву замене“ прецима свога кумчета. При умиру освете његов је задатак да умири бес. У церемонијалу свадбе кум је посредник између живих људи и предака који се интересују за догађаје у породици.⁸ Као посредник код домаћих божанстава кум добија изузетно божанско поштовање, а пошто су божанства покојници те куће, стога и кум добија изванредан мртвачки карактер. Кум, тако рећи, има обавезу да силази међу мртве и ту нас заступа. „Једно сазвезђе Кумова Слама прима душе покојника које се по њој пењу и излазе на небо“ (Чајкановић 1985:83). Кум који дете уводи у живот, или младу у нов дом, има дужност да и душу води на небо путем којим су ишли њихови преци путем који се назива „кумова слама“. Кум који врши функцију кумства може бити чаробњак јер: 1. зна које име треба дати детету и 2. коју капу треба дати детету (Чајкановић 1985:84). Интервенција кума је битна када даје име, и када ритуално шиша. Давањем имена новорођенче се „легитимисе“, а шишање је акт жртве прецима. Оба ритуала спадају у домен домаћег култа, и обе радње су свечано обележене. Обе радње су независне од црквеног крштења, али се могу обавити истог дана. Током стриже кум има обавезу да донесе капу своје кумчету. На дан стриже кум долази у кућу свога кумчета и доноси му вунену капу. За време гозбе кум објављује име, које је до тада било тајна због урока. Кум тражи обећање да ће званице платити кад им објави оно због чега су дошли. Кад гости обећају, кум устане, преврне дечију капицу наопако, три пута се прекрсти и убаци неки динар, затим то учине и родитељи и званице. Кум узме чашу, прекрсти се и каже: „Ову здравицу Божијег пића хоћу да пијем у здравље мог кумчета (...)! Да га Бог поживи на многаја љета.“ Кумова капа је од тог тренутка детету амајлија, па све докле је год буде носио/ла капа ће растеривати зле

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, стр. 77.

⁷ *Ibid.*, стр. 76.

⁸ *Ibid.*, стр. 83.

демоне који су приликом казивања имена нарочито насртљиви, посебно ако је окренута наопако.⁹ Давање имена или прво шишање су иницијације у којима кандидат треба да буде покривен/прекривен капом/велом. Смисао покривања је посвећење Богу. Једна група аутора сматра да се иницијант покрива да би се сачувао од различитих узнемирења и прича које долазе од споља.

Друга група аутора сматра да је покривање изазвало страх да ће се видети демони.¹⁰ Уместо вела за ритуално покривање казније се користи капа. Кум на челу стола први скида капу и држи уводну реч. Јован Стојковић у својој књижици такође описује присуство кума и његово даривање на свечаностима (Стојковић 2003). Ј. Стојковић прихвата Марсел Мосово схватање даривања као моралну, религијску, економску и друштвену појаву. Даривање је церемонијална размена утврђена правилима која се по принципу еквиваленције састоји од давања и узвраћања. Бронислав Малиновски је на примеру Тробријанских острва установио класификацију поклона, плаћања и комерцијалних трансакција. По принципу еквиваленције дарове дели на: једноставне (слободни дарови, даје се предмет или чини услуга без надокнаде), обичајна даривања која се узвраћају нередовно и без строге уједначености (дарови се враћају у мањој вредности, мањи поклон), плаћање за учињену услугу (вредност услуге се процењује конвенционалним мерилима), поклоне који се узвраћају у економски еквивалентном облику (скоро потпуна еквиваленција), размену материјалних добара за привилегију, титуле и нематеријалне поседе (еквиваленција није строга), церемонијалну трампу са одложеним плаћањем (даривања се нуде на церемонијалан начин и морају бити прихваћена и морају бити узвраћена истом вредношћу) и чисту и једноставну трговину (узајамна корист). На основу изложене класификације, Бронислав Малиновски дели дарове који су еквивалентни и који то нису у испуњењу одређених дужности.¹¹ Даривање никад није случајно. Рут Бенедикт је проучавајући племе Квакијутл приметила да појединци у друштву имају низ почасних назива који се деле на световне (летње племићке титуле) и верске титуле (зимске, везане за натприродне моћи). Главни покретач културе племена Квакијутл је лествица вредности која се креће између победе и срамоте. Тријумф води само-

⁹ *Ibid.*, 86.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Јован Стојковић, *Даривање у околини Смедерева*, Смедерево: НИГП Радојковић 2003, стр. 7.

обмани о величини, а срамота је узрок смрти (самоубиством).¹² Даривање, по Мосу, је нужан облик размене условљен ударјем. После испитивања на Полинезији и Меланезији Мос закључује да: 1. Неузвраћен поклон доводи у инфериоран положај примаоца, а позив у госте мора бити узвраћен; 2. Вишкови се троше са чистим губитком, уз расипност. Знакови богатства су новац, злато и накит, а економија је пуна религијских елемената, на пример новац има магичну моћ; 3. Појава даривања има правни (дифузни морал), религиозни (религија, магија, анимизам, дифузни религиозни менталитет), економски, естетски (емоције и естетска осећања) и морфолошки (масовни скупови) карактер. По Годелијеу дар је био главни облик размене и надметања. Он истиче да су се раскошни предмети даривали како би се остварио друштвени однос (брак, приступ у тајно друштво), измирење (увреде, жртве) и да би се симболички изразио виши друштвени положај. У примитивним друштвима драгоцен предмети били су капитал и средство трговачке размене. Код Барија у Новој Гвинеји се може да буде роба која се производи за друге, али и предмет дара у оквиру интерне размене.¹³ На примерима А3¹⁴ и Б2¹⁵ Стојковић описује како кум на крштењу дарује крзницу и банку/5.000 дин у цркви, а као ударје при повратку у кумчетову кућу добија сапун, пешкир и чарапе. Пример Б1¹⁶ говори о куму који доноси капу и већу суму новца. Пре ручка кружи погача око стола, а кум први даје паре, а за њим и остали гости. Погача се ломи и кум објављује име. Пример Ц2¹⁷ описује даривање кума са 5 милиона старих динара, док његова жена дарује постељину, јорган, оделце, тренерку, гаћице, капу и паре за име, док кумић носи 500.000 дин. за име. После објаве имена куму се даје ударје: кошуља, гаће, пешкир и чарапе, куми спаваћица, јорган, гаће, чарапе и блуза, а кумићу кошуља, панталоне и пешкир. Ф1¹⁸ указује на то да је кум дао 3 милиона динара, а кума 1 милион када су отишли на испраћај у војску. Кум први даје паре када комшија скупља од гостију, ради срећног служења војног рока. Аутор је доделио 3 својства даривању: моралност, религиозност и економски допринос. Да-

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, 9.

¹⁴ *Ibid.*, стр. 15.

¹⁵ *Ibid.*, стр. 16.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*, стр. 19.

¹⁸ *Ibid.*, стр. 24.

ривање као морално начело у породичним односима је учествовање у радости због рођења и крштења детета. Морална норма се испољава у обавези давања дарова, обавези примања дарова и обавези узвраћања дарова. Даривање као религијска појава представља заједничку зону саобраћања људи са овог и духова са оног света, или личностима са натприродним својствима какви су кум и званице. Као важном култном функционеру куму се приписују натприродна својства, одн. веза са вишим силама. Установа кумства данас има преваходно хришћанска обележја. Даривање као економска појава има за циљ уздизање друштвеног статуса породице на хијерархијској лествици заједнице и материјалну корист. Предмет дара је најчешће одевни предмет (кошуље, пешкири, чарапе), монетарни (паре, злато) и прехрамбени (хлеб, погача, колач).¹⁹ Прво хришћанско кумство помиње се у 3. в. н. е.²⁰ Православна црква се дистанцира од стриже као ритуала задржаног из прехришћанског обичајног живота.

6. Етнографска грађа

Број испитаника је 10 а испитанике могу класификовати у три генерације. Прва група обухвата испитанике од 29. до 38. година старости. Друга група испитаника представља људе средњег доба од 41. до 53. године. Последња група су испитаници од 60 година и даље. Испитаници живе на територији Београда у општинама: Земун (Горњи и Доњи град), Нови Београд (Блок 1–21), Стари град (околина Филозофског факултета, Дома омладине, Атељеа 212) и Палилула. Међу испитаницима било је рођених у Београду (40%), као и испитаника рођених у другим градовима: Сарајеву, Минхену, Зрењанину, Сиску и сл. (60%). По образовању испитаници су били: доктори медицинских наука, дипломирани филозофи, дипломирани теолози, дипломирани библиотекарски-информатичари, апсолвенти графичког дизајна и испитаници са средњом стручном спремом. Запослених у струци и оних који то нису било је 50%–50%. Испитаници су запослени у библиотекама, основним школама, Земунској гимназији, Медицинској ординацији „Ристић“, Шаховском савезу Србије и продавници „Ризница“ у Земуну. Међу првим питањима било је и описивање кумова

¹⁹ *Ibid.*, 109.

²⁰ *Ibid.*

и кога од њих највише воле (Hammel 1969). Међу испитаницима су се потврдиле раније претпоставке да је то увек моралан и активан човек, који брине о кумићима и стално је са њима у контакту.

„Кум Бора. Срдачан, образован, свестран, ангажован око нас. Ништа не заборавља, зна све празнике. Има чопор кумова, свима је био кум, он је уз'о тату.“

„Миодраг Копушев, њега сам ја крстио, упознао ме је са супругом.

Прво ми је кумче (...) Енергичан, политички ангажован, увек у акцији (...)

Тренутно организује венчања у Бостону.“

„Највише поштујем крштеног кума, а највише волим своје кумчиће.“

„Један с којим сам у контакту, инжењер електротехнике, вредан, отац троје деце, атеиста.“

„Кумови“ су углавном пријатељи из детињства који се познају дуги низ година. Кумства се могу поделити на три врсте: а) интензивна кумства, б) периодична—славска—празнична кумства и в) угашена. Најстарија група испитаника која себе сматра традиционалистима у апсолутном смислу, идилично се присећа ранијих кумстава и сматра да су она била боља. Испитаници нису упознати са свим кумовима своје супруге/супруга. Углавном не познају старије кумове који су крстили њихове супружнике док су били бебе. Неки од тих кумова су упокојени. Међу испитаницима 30% супружника је задовољно избором своје жене/мужа, а осталих 70% сматрају да их не познају добро или да је то лични избор. Када је реч о дечијем односу према родитељским кумовима однос задовољства и незадовољства је 50%—50%. Ту се подразумевају деца до 15 година старости која нису учествовала у интервјуу. Испитаници о кумовима својих родитеља углавном кажу да су задовољни.

„Углавном сам задовољан. Додуше организује расколничку црногорску православну цркву. Он је мене крстио.“

„Задовољна сам, добри су (...) Захваљујући куму мој отац је добио посао у иностранству.“

Побратимство и даље постоји одобрава се само у посебним случајевима, када је особа болесна, а нема никога ко би се старао о њој. Тада особа порани у Цркву и прву особу коју сретне узима за посестриму/побратима.

„То одвећ није дозвољено, забрањено је зато сто су се побратими/посестримили па немају децу у тим крајевима.“

Испитаници су одговарали да имају 1, 2, 3, 4, 5 или 6 кумова, углавном, максимум 15. Највише кумова има једна докторка – педијатар и нутриционисткиња – укупно 26 кумова. Њена породица броји преко 38 кумова рачунајући их појединачно (без брачних другова).²¹ Просечна породица броји између 6 и 11 кумова. Испитаници говоре да колико су их год пута звали да кумују, све су прихватили. Истраживања су показала да се само једно кумство одбило.

„Ко год ме је звао, ја сам прихватио.“

„Све сам прихватио, чак и тамо где нисам требао.“

„Једанаест пута су ме звали, једанаест пута сам прихватила.“

„Та три пута, најбитније је да буду крштена.“

„Све сам прихватио осим једном (...) испоставило се да је хомосексуалац, па га је неко други крстио.“

На питање са колико кумова редовно одржавају везу одговори су гласили са 1, 2 или са свим кумовима.

7. Испитаници о представнику иницијанта – одрицачу од Сатане и свом духовном оцу

Испитаници сматрају да кум треба да буде ангажован око кумчића и у складу са таквом улогом бира се кум за крштење деце. За венчање се углавном узима пријатељ „сведок“, док се за одабир крштеног кума деце бира особа која је упућена у религију. Испитаници

²¹ Породично: односи се на њу, супруга и троје деце.

таници су и за своју децу одабирали своје крштене кумове, ако су се деца крштавала млађа или сасвим мала.²² Испитаници сматрају да кум треба да зна празнике, да се моли, да пали свеће за кумчиће, да одабира поклоне, да све пропрати, да је у сталном контакту са породицом, али и да је кум најбитнија особа која се прва зове на дечије рођендане, славе, празнике. Испитаници више цене крштено, него венчано кумство, мада неки испитаници не праве разлику између крштеног и венчаног кума.

„Да можеш да му повериш и крштење и венчање.“

У појединим породицама где родитељи не одлазе у Цркву улога кума је да своје новокрштено кумче причести са својом децом. На питање како се испитаници осећају у улози кума добијала сам одговоре да су почаствовани и да се осећају да треба да делају тамо где родитељи нису упућени. Углавном се однос описује као блиско, емотивно и духовно сродство, које их, како време пролази, све више зближава.

„Осећала сам се почаствовано. Осећам да учествујем у њиховом животу.“

„Доживљавају ме блиско. Однос нас је зближио.“

„Осећам се као родитељ.“

Поклони кумчету су углавном златан ланчић и крстић, свећа, пешкир и Свето Писмо. Девојчицама се дарују и златне минђуше у облику крстића, а дечацима и дукат. Куму који крсти дете се купује кошуља. Ако је кум на крштењу ожењен и куми – његовој жени се дарује симболично уздарје. Испитаници који нису били упућени у то какав поклон треба да дарују углавном су кроз разговор са свештеником добијали информације о понашању и одабиру поклона.

Кум је особа која уводи иницијанта у нову социо–културну заједницу и оглашеног припрема за крштење.

„Кум је уважавана особа која сведочи да је достојан да се уврсти у оглашене.“

²² До 15. године.

„Он би требало да бди над кумчетом.“

„Требало би да зна основне верске истине. Основна дужност је да изговори *Вјерују*; данас то многи не знају па свештеник чита.“

Неки испитаници су имали два кума: на венчању и крштењу деце, а некима је исти кум крштавао и децу. Неки испитаници су одговарали да нису добили никакав поклон.

„Кад сам ја крштен нисам добио ништа, јер ми је кум Пироћа-нац, а ни мој син није добио ништа.“

Испитаници су сматрали да су раније били недовољно обавештени, а да данас схватају да је то озбиљна ствар. Од себе очекују да се више старају о својим кумчићима, и уопште да се попра-вљају у хришћанским дужностима. За своје кумове са којима су у контакту кажу да су врлински људи. Један део испитаника је ре-као да нису очекивали ништа специјално, а да и данас рачунају на њих. Други део испитаника се више не дружи са својим кумовима, нити контактирају.

„Била је ту да позира као кума, а ни не позове је у трудноћи.“

Стара кумства постоје и обухватају три генерације. Међу испитаницима било је троструких кумова који су крстили, венчали и крстили децу у оквиру породице. Кумови данас не дају имена деци. Свега 2 најстарија испитаника (20%) има име које им је дао кум. Дешавало се да кум дође на крштење мало припит, па погрешно име да детету, или пак свештеник пита за име (које се даје детету), а он каже своје. На питање како су одабрали кума испитаници су углавном одговорили да им је то добар дугогодишњи пријатељ током школовања и студија. Један испитаник је одговорио да је позвао оног коме је и он био кум. Међу испитаницима су била два примера одбијања имена.

„Моја мама је опсовала кума (...) ‘Куме предложи име.’ А он Црногорац не воли девојчице. Он каже: ‘Ако буде мушко нека буде Милош, ако буде женско, дајте ви.’ ‘Мајку ти *** црногорску (...).’ Она је рекла: ‘Ако буде мушко биће Растко, ако буде женско биће Ана.’ (...) Они су тако причали иначе.“

„Параскева. Моника.“

Трећа група најмлађих испитаника сматра да је најбоље договорити се са кумом, или одбити име у случају да не приличи укусу родитеља. Испитаници су одговорили да су на крштењу, венчању и крштењу деце имали различите кумове. Пар испитаника је одговорило да су се крстили моментално и да им је био кум особа која се ту нашла у Цркви или манастиру. На питање да ли би променили неког од кумова 20% је одговорило да би.

„Тога Пироћанца бих променио.“

„Па знаш како, то ми је што ми је (...) Изгледа да је пљујем, апсолутно је не желим на моме венчању. Она је фенси лик, супер изгледа, али то је само за себе.“

Разлика између кршеног и венчаног кумства је велика, како објашњавају испитаници. Кума на венчању тумаче као сведока који потврђује идентитет младенаца. Пореде их са ликовима комедије у којој се позивају два грађана да кумују. Крштено кумство сматрају озбиљнијим зато што се дете уводи у црквени живот. Кум увек крсти сву децу једног брачног пара, а некада је кум исти и деци из првог и другог брака једне особе. Кум у тим приликама се труди да повеже прво и друго дете, али то углавном бива неуспешно. Једна испитаница објашњава како се на фотографијама са крштења видео зрачак који је силазио на главу девојке која се крштава и како је епитрахил на икони светлео неком белом светлошћу. Испитаници сматрају да је већа благодат почива на кршеном куму.

„Просто се осећам као сведок (...), нема дубину, и не осећа се мистика (...)

Црквено кумство подразумева да је Господ увек присутан.“

На питање да ли кумови после склапања кумства испуњавају своје обавеза испоставило се да само 20% кумова усмерава своје кумчиће у веронауци. Кумови настављају да пале свеће, да се моле, да воде децу у Цркву, да разговарају о духовним темама док кумче не сазри за право духовног оца. Испитаници су у оскудици новца или неким другим потребама реаговали на различите начине, неки су позајмљивали од кума, други никад нису тражили, неки нису хтели да зову, али се кум сам нудио, а

неки никад нису тражили, али су радо помагали својим кумовима. Неки од испитаника су плаћали кумовима, ако кум помогне у својој професији.

„Немам проблема, живим аскетски, ја будем у прилици да му помогнем. Он помаже о рачунарима, све му ја платим.“

Кумови су углавном најбољи или једни од најбољих пријатеља. Испитаници сматрају да је духовно сродство позитивно и да, ако се негује, постаје јаче него крвно сродство.

„Ко ми је био пријатељ, он постаје члан породице.“

Сматрају да религиозне особе знају шта се од њих очекује зато што је кумство склопљено пред Богом. По њима Господ је невидљиво присутан, обавља се Света тајна уз свештеника, а рукополажу се лаици. Најранија кумства су склопљена пре три и шест месеци, средња око 4–6–7–18 година, а старија датирају од пре око 70 година. С обзиром на то да се у народу сматра да је грех одбити кумство посебно ме је занимало шта ће испитаници рећи о следећем: 28,6% испитаника се држи традиционалног веровања да је грех одбити кумство, других 28,6% не знају да ли је грех одбити кумство, а 42,9% сматра да није грех одбити кумство. Углавном су људи који су имали искуства са лошим кумствима сматрали да је у реду да се кумство одбије.

„Да не буде *ipro forme*, то по мени није грех, а не бићу ти кума, а после те ни не познаје.“

„Неморалан човек. Не могу га (одвести) у Цркву, а он то не заслужује. Тај момак је имао доста искушења од ђавола, па ме је отац замолио у нади да ће се његова духовна ситуација променити. Није се ништа променила. Он мени каже: ‘Кав си ти кум кад ми нећеш помоћи да се нађем са Сузаном Манчић’.“

Кумства се углавном траже из града у коме се живи, али су кумства склапана и са људима из других градова или села. Углавном је то најбољи пријатељ из детињства или особа са посла. Кумови су из истог друштвеног слоја, али сматрају да је најбитније да су добри и честити људи, без обзира на економски

фактор, али кумство као спој различитих економских фактора може утицати да кумчићи буду успешнији и школованији (Павловић 2009). Испитаници сматрају да се помоћу установе кумства уз чврста структурирана традицијска правила долази се до зближавања, солидарности, утврђивања и напредовања пријатељства, а помоћ у средствима за живот се не тражи, како тврди испитаничка група.

Са старим сватом, који данас није рођак, такође одржавају блиске везе. Испитаници који су задовољним својим кумствима препоручују кумство као узајамни вид функционисања породица, особе које се са кумовима виђају повремено сматрају да се са кумовима не треба виђати често да се не би покварили односи, особе које су се дружиле а после кумства раздвојиле нису баш задовољне својим одабиром кумова. Испитаници установу кумства не посматрају кроз национално–романтичарску идеологију, већ сматрају да је то духовност, а не традиција. Један део испитаника сматрај да би могли бити кумови и Јапанцима, Кинезима, Ромима. Други део испитаника прича како им је било битније Српство док су били неупућени, а касније им кумство постаје као духовно сродство. Испитаници су износили врлине својих кумова као што су: отвореност, постојаност, мудрост, стрпљење, трпљење, топлина, часност, вредноћа, поштење, породичност и доброта.

„Имамо сличне погледе. Смејемо се истим стварима. Добри су и успешни, то ми је исто битно. Религиозни су.“

„Морална громада.“

Један испитаник је описао свог кума са свим манама:

„Различите ситуације од различитих кумова. Шкрт, неискрен, склон да дође до циља не бирајући средства.“

На питање каквог кума никад не би одабрали одговарали су: антипатичног, површног, неверујућег, непоузданог и особу која се не смеје. О гресима међу кумовима сматрају све најгоре и коментаришу врло кратко: нема поштовања, све најгоре, уплив других интереса.

„Треба забранити релације у полном смислу. Мушкарац мушкарцу, жена жени.“

О смрти свог крштеног кума испитаници су или сазнали касније или су били у другим државама па нису могли да дођу на сахрану и проведу неко време са породицом покојника. Испитаници су углавном изабирали кумове у периоду од око 17, 23, 28, 29, па до 43. године живота. Међу најмлађом групом испитаника популарна су кумства преко Фејсбука. Кумови се често преко Фејсбука договарају, заказују дружења, коментаришу слике, посебно оне које су фотографисане у „стара времена“. Испитаницима су познати примери када су се кумови једноставно разишли а да ни не знају зашто. Кумови углавном заједно раде, иду на утакмице, фудбал, пецање, купање, летују заједно, иду у кафану, одлазе до манастира. Један испитаник каже да је са својим кумом и почео да пије пиво. Њих десеторица су у гимназији стално ишли на пиво. Најстарија испитаница је једина рекла да са кумом меси славски колач. Када се меси хлеб углавном се читају молитве.

„Када се меси колач читају се молитве, благосиљање: ‘Господе помилуј мене и моје укућане’.“

8. Кумство као однос социјалних мрежа, званица и даривање као размена добара

Кумови се убрајају у једноставне/ограничене званице и посећују се о слави (Филиповић 1991:155). Куму се даје уздарје и после церемоније, а симболичка размена добара се одвија сваке године о славама обе породице. С обзиром да је данас „свака кућа самостална“ кумства нису као раније економског карактера. Економска заштита против ризика кроз живот данас није на толикој снази. Иако је размена симболичке природе солидарност није искључена. Размена „добара“ је узајамна обавеза ритуалног карактера. Дарови као што су књиге, иконице, храна и пиће су више душевног него економског карактера (Филиповић 1991:155). „Буклије“ се и данас доносе, само се не зову тако. Буклије су назив за храну и алкохолне напитке. Данас у буклије не спада храна: хлеб и пита, али су флаша вина или кафа увек у моди. и дан–данас домаћин позива „узовнике“. Није се променио ни обичај да се ређе иде на доручак, а обавезно је то ручак (Филиповић 1991:174–175). И даље се званицом постаје на основу личних симпатија и квалитета појединаца и на основу личних веза и односа. На славу кумови долазе са децом и/или родите-

љима. Посећују се о славама и доносе духовне књиге и духовне дискове, за децу бојанке, чоколаду или нешто слично. Био је само један пример да је кума на славу донела храну, а то је била торта украшена воћем и ситни колачи. Најчешћи поклон у оба случаја су углавном вино, кафа, цвеће, иконе, књиге, слаткиши и бомбоњере. Куму се на крштењу дарују кошуља и пешкир. Испитаници се никада нису „завадили“ са кумовима. Испитаници или позову једном, па кумови аутоматски долазе и једни другима се не јављају, други потврђују и долазе.

„Не, просто никад се на славу није позивало, огласе у новинама.“

„Навикла сам да долазим. Код којих сам блиска, знам кад им је слава и време да се иде.“

„Чекам да ме позову.“

Кумови се данас осим на славе позивају на рођендане, крштења и венчања, иако не учествују у ритуалу као кумови (поново), и на Нову годину. Најстарији кумови увек држе здравице, друга група испитаника не практикује говоре и здравице и сматра да се може и без тога, најмлађи такође не држе говоре, само „живели“.

„Да, Сретко увек држи дивне здравице. Тубићи су знали да држе здравице. Кум је наздрављао да сваки напредак роди добро. ‘Од Бога свако добро!’“

„Не.“

„Живели.“

Испитаници углавном сваке године позивају исте званице, али повремено на списак додају још пар нових званица. Сви испитаници су одговорили да економски фактор није услов да се позову званице.

У испитивању се наводи само један пример заменика кума који је био одсутан на крштењу. Црква не практикује заменике кумства, пошто се сматра да је битан чин узимања детета из воде који симболише заштитну функцију кума.

„Битан је чин узимања детета, уствари је заменик кум. Не признајем кумовање у одсуству. Ко га узме из воде – тај му је кум, а не тај у Америци, па пошаље заменика.“

Званице се на венчање позивају позивницама, а на славе и рођендане телефоном. Испитаници сматрају да уздарје увек асоцира на даваоца, кошуља се употребљава, крст се носи.

„Та кошуља ми је дража од осталих, зовем је ‘кумова кошуља’.“

„Да, крст још увек носим.“

„Кад сам добила злато није ми пријало, превише велик поклон, па сам га дала у манастир и молила се за своје кумче. Мало, симболично и везано за веру. Ако је велико, то ме депримира. Најбоље књигу.“

Испитаници нису знали шта је то ‘кумство у капи’, а сматрају да ни њихови родитељи нису познавали тај дискурс (Чајкановић 1985). На питање о односу кумста из нужде и кумства из пријатељства сви испитаници тврде да је боље из пријатељства. Они који су узели кума из нужде углавном би га променили и таква кумства не /једва да напредују.

„Знаш ко је, а из нужде ко први наиђе. Кум из нужде је лутрија, хазардна игра, ђаволово игралиште.“

Кумства која су настала из пријатељства се утврђују и напредују. Црква дозвољава да особе другог пола буду кумови, али испитаници сматрају да је боље да мушкарац крсти мушкараца, а жена жену. За особе које немају кумове испитаници сматрају да је то лоше и да им је жао што постоје такве особе.

„Они су једнако људи и њихова животна ситуација је да су им духовна врата затворена.“

„Ако нису религиозни то је склоп њиховог неверовања. Ако си религиозан – имаш кумове.“

На питање како су крштење и кумство утицали на њих, сматрају да им је то био преломни тренутак у животу. Испитаници себе доживљавају као особу која помаже почетнику.

„Један акт – акт вере. Отвореност да се нешто излије на некога, ја сам ту само спроводник. Богаћење.“

Сви испитаници су знали ко је Јован Крститељ и читали су о њему. Њихов однос према њему је био на високом нивоу, уз поштовање, слављење славе или одлазак код других на празник. Испитаници су знали за заштитни однос и изреке:

„Кумим те Богом и Св. Јованом.“

„Човек који је увек говорио што је мислио, није жалио да изгуби главу, али је рекао истину, и као што је рекао Исус највећи је од жене рођени.“

После Цркве очекују се гости који долазе се на гозбу. Углавном тада долазе баке и деке који прокомунистички настројени. Неки гозбу сматрају допуњеном Литургијом, сматрају је лепим чином, тада се људски односи продубљују, после ручка буде весеље, неки се и запевају. Неки испитаници преферирају скромнији ручак уместо трубача и кафанске атмосфере.

Испитаници су знали или су бар чули за шишано кумство и сматрају да је то пагански обичај који је на nižем нивоу него што је државно/законско.

Испитаници знају шта је поступаоница али само из *Аутобиографије* Бранислава Нушића. Такође им је познато да је то народни, а не хришћански обичај.

Испитаници објашњавају да је било проблема са неким кумовима. Лаки неспоразуми су се тренутно решавали, а неку кумови су и претили другима. Претње су углавном упућивање од стране „нападача“ а не од жртве која трпи психичко насиље (Недељковић 2010). Физичко насиље међу кумовима није познато информантима.

„Сигурно кад ми шаље онакве поруке, а ја му кажем да ћу звати полицију, то је грех, и једно и друго.“

Такође се слажу да се кумство склопи ради измирења крвне освете. Испитаници нису имали искуства у томе, с обзиром на то да никад нису живели у крајевима Црне Горе. Сматрају да би крвне освете требало прекинути на било који начин, а поготово ако се прелази у нешто боље. На питање да ли су икада напусти-

ли кума одговарали су да нису, али је један испитаник одговорио да је њега кум напустио.

„Слагао, узео паре и отиш'о на море.“

Даље је објаснио да га је тај кум крстио док су били цимери, рекао да му је мајка болесна и да хитно мора да се врати у село, а да нема новац за аутобус. То је испричао и другим цимерима, сваком појединачно. Свако му је изашао у сусрет, понудио новац, а он је на крају отпутовао. Информант је после неколико дана позвао мајку свога кума и питао је да ли јој је сада здравље у реду, на шта је она одговорила да није ни била болесна, а да јој је син отпутовао на море. На њега су се сви наљутили, рекли му да његов поступак није у реду, а он је касније отпутовао у иностранство. Испитаници сматрају да је клетва опасна, тешка, застрашујућа, израз безнађа, да то себи нико не би смео да дозволи, мада у народу има пуно клетви, псовки, заклињања и проклињања.

„Није лепа клетва ни од кога, а камоли од кума. Верујући човек никад не куне.“

Кум није оличење свеца, али се кумство сматра светињом и прожето је атмосфером достојанства. Старији испитаници на славама стављају кума на почасно место, а друга и трећа група испитаника не. Према куму се односе као према брату или сроднику. Кумови се углавном не опијају и не користе цигарете, али има и оних који теже алкохолу и још понекој страсти.

„(...) коју ракију више него што му достојанство налаже.“

„Воли да попије и да се клади.“

Кум као заштитник кумчета углавном помаже молитвом и паљењем свећа, а уз то купује деци сликовнице, одећу, упућује их на Оче наш и сл. За испитанике кумство побољшава породични живот највише дружењем.

Кумови су се у улози одричача од Сатане осећали радосно, кажу да му никад нису ни припадали, да је то обавеза и да би кум требало и да „пљује“ уместо детета. Завршни део су испитаници сами додали, сматрајући да кумство није ослонац, али да је и даље потврда пријатељства.

„(...) људи су самосталнији, ослонац није у кумовима.“

„Позитивно у нашој социјалној карти.“

9. Завршна разматрања

Циљ мог истраживања било је како особа прихвата или не прихвата улогу кума као субјекта, како види себе, а и како га други виде као кума/у у узајамном односу социјалних мрежа. Битно је било и питање која се особа у нашем друштву може позвати за кума?

Кумство се увек прихватало, сем једног примера. Испитаници су кума тражили у најбољем пријатељу из детињства, кумства која су се склопила из нужде углавном би се заменила, а неки испитаници сматрају да није грех одбити кумство ако особа није спремна или вољна да носи превелик терет на својим леђима. Кум се посматра као особа на коју се дете као мало угледа, и деца јако воље своје кумове који о њима брину, купују поклоне и долазе на празнике. Крштење је чин којим кум уводи дете у хришћанску веру. Том приликом се уместо привременог имена које је добијено „на знамење“ стиче крштено име. Кум води своје кумче кроз његово духовно узрастање, па он уз родитеље има велику одговорност за хришћанско васпитање деце.

Кум се сматра носиоцем врлина и греха кумчетових на својој души, и сматра се дечијим духовним васпитачем. Црква одобрава само једног кума. Кумства се не раскидају, али постоји одређен број угашених кумстава, за која испитаници сматрају да би било боље да нису ни прихваћена. Кум за крштење припрема свећу, бело платно и поклон. Кумство подразумева озбиљну обострану одговорност и поштовање. Кум мора бити крштени православни хришћанин, који зна напамет Оче наш и Символ вере који се чита током крштења. Најчешћи поклон је крстић који се носи око врата. Особа прихвата крштење и кума тек када почиње да размишља о иницијацији као преломном догађају у животу. Данас није случај да кум кумчету поклања капу која ће га по веровању штитити од сваке невоље. И данас се по народном веровању деци која нису крштена приписују демонска својства.

Свети Јован Крститељ био је покровитељ кумства као човек који је крстио људе и Исуса на Јордану. Својом делатношћу он је постао свеопшти крститељ, односно свеопшти кум, стога су му приписивали и кумство и побратимство. Испитаници га поштују

као великог светитеља. Кум би требало да својим врлинама подсећа на Јована Крститеља.

Заштитна функција кума је да децу узима из воде. Крштење су углавном одвија после Литургије недељом или празником црвеног или црног слова. У Србији је време ритуала варирало, али је то најчешће било око месец дана по рођењу. Моје истраживање крштења показало је да је 90% крштених у последњих 5 година 90% деце узраста до годину дана (Абрамовић 2012).

Свештеници и данас сматрају родитеље који нису крстили своју децу детеубицама, односно сматрају да је велики грех оставити дете некрштено, односно осудити га на вечно лутање, непокојство и немир у дечијој души.

У дому се после крштења приређује свечани ручак. Кум се сматра духовним оцем новог члана хришћанске заједнице. Кумчетова породица му указује посебно поштовање.

Данас није правило да дете крштава венчани кум. Данас постоје три врсте кумства: крштено, црквено венчано и грађанско венчано. Кумства из пријатељства су се одржала, док су кумства из нужде угашена или на ивици егзистенције. Данас није обичај да за време славе наздравља кум.

Кум се никад не напушта, али су нека кумства ипак угашена. Кумства се гасе или у случају престанка дружења са људима из детињства, услед миграција кумова у друге земље или услед конфликта који се завршавају претњама и заштитом полиције. Раније се сматрало да је одбијање кумства велики грех, а данас имамо подељена мишљења. Прво је да је битно да се особа крсти, а друго је, мада мало звучи банално, да не треба себи правити проблеме.

Данас кумства не почивају на економском фактору и размени добара (Филиповић). Раније су се многа ортачења учвршћивала кумством. Ортаци су постајали кумови, па се размена између тих кућа повећавала и долазило је до размене у виду узајамних дарова. Кум и данас има велику улогу у домаћем култу. Његове дужности су везане за најважније моменте у породици: при рођењу и давању имена, при крштењу, при венчању и празничној култури. При давању имена, свадби или адопцији кум уводи младу или новорођенче у домаћи култ. Даривање кума при крштењу спада у размену материјалних добара за привилегију, где еквиваленција није строга. Кум као званица дарује поклоне који се узвраћају у економски еквивалентном облику – скоро потпуна еквиваленција (Стојковић 2003). Рут Бенедикт је проучавајући

племе Квакијутл приметила да појединци у друштву имају низ почасних назива који се деле на световне (летње племићке титуле) и верске титуле (зимске, везане за натприродне моћи). Титулу кума бих окарактерисала као верску титулу везану за натприродне моћи које се усмеравају на новопридошлог иницијанта који је прошао иницијацију. Иницијант добија неку врсту учитеља који га руководи по закону и моралу заједнице у којој ће се иницијант убудуће кретати. Главни покретач културе племена Квакијутл је лествица вредности која се креће између победе и срамоте. Кум у том смислу руководи кумче да би у православној заједници уместо срамоте скупљало победе и на тај начин чешће учествовало у обредима заједнице. Кум би требало да брине више од физичког оца о моралу и духовном напредовању крштеног, као и да својим животом даје пример понашања.

У функционалној анализи домаћег култа манифестна функција је обезбеђивање егзистенције душе покојника на оном свету и успостављање позитивних односа са светитељима и свим православним хришћанима који после смрти узлазе на небо, а латентна функција је успостављање сигурности појединца у новој социјалној заједници. Са становишта села манифестна функција је ирационално обезбеђивање егзистенције мртвих чланова заједнице, а латентна функција је интегративна.

Систем размене даривања је произишао из две основне категорије друштвених потреба: превазилажење конфликтних ситуација везаних за морал, економију и религију и очување интегритета заједнице, тј. тренутне друштвене структуре. Поклони се у животу не дају случајно, већ као испуњење обавеза (Генеп 2005). Даривање је по социокултуролошкој дефиницији церемонијална размена утврђена правилима кроз друштвено санкционисану праксу, која се по принципу еквиваленције састоји од давања и узвраћања.²³ Осим даривања у важним тренуцима породичног и друштвеног живота, даривање је врло често облик и начин регулисања имовинско–правних односа. Даривање се може дефинисати и као метод којим локална заједница решава проблеме својих реалних потреба са једне стране, и односа према натприродном, с друге стране.

Друштвена улога даривања је интегративна функција која има циљ да сачува заједницу од њене пропасти и даривање уочи

²³ Јован Стојковић, *Даривање у околини Смедерева*, Смедерево: НИГП Радојковић 2003, стр. 113.

великих празника, крштења, слава, свадби и задушница. Обредни хлебови спремају се за крсну славу, свадбу и крштење. Њима се као симболом благостања дарује кумче, млада или домаћин на слави. Може се уочити да су улога и значај обичаја даривања остали исти, а да се временом мења само врста дарова.

* * *

Литература:

Абрамовић, А. (2012), „Етно-социолошко истраживање иницијације Свете Тајне Крштења“, *Теолошки погледи* XLV/3 (Београд 2012), 593–612.

Антонић, Д. (1977), *Прилози проучавању иобраћимства*, Београд: ГЕИ САНУ XXVI.

Афанасјев, Н. (2002), *Свиђање у Цркву*, Вршац.

Бандић, Д. (2004), *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд: Полит.

Бандић, Д. (2008), *Царство земаљско и царство небеско*, Београд.

Бошковић, А. (2002), „Социо-културна антропологија данас“, *Социологија*, Vol. XLIV N° 4, 329–342.

Gavazzi, M. (1955), „Виталност обичаја побратимства и посеримства у сјеверној Далмацији“, *Радови института ЈАЗУ*, Књ. 2, 17–30.

Гавриловић, Љ. (1978), „Структура и функција обредног шишања (стрижбе)“, *Етнолошке свеске* 1, Београд.

Гајић, Н. (2011), „Словенска митологија: Божанско сродство“, *Полишика*, октобар 8.

Гајић, Н. (2011), „Словенска митологија: Да не чује зло“, *Полишика*, октобар 9.

Генеп, А. ван (2005), *Обреди прелаза*, Београд.

Диркем, Е. (1982), *Елементарни облици религијског живота*, Београд.

Дрљача, Д. (1987), „Значај етнолошких стационарних и поновљених проучавања једног насеља“, *Етнолошке свеске* (Стара серија: 1978–1990), бр. 8 (8), 21–28.

Енгелс, Ф. (1950), *Порекло породице, приватне својине и државе*, Београд: Култура марксизма–лењинизма.

Жикић, Б. (2002), „Крштење одраслих и деце у Србији у последњој деценији двадесетог века. Обичаји животног циклуса“, *Етнографски институт САНУ*, Београд, 115–128.

Жикић, Б. (2011), „Поимање културног идентитета, културних вредности и друштвеног реда у Београду на почетку ХХИ века“, *Антропологија*, 2/11, 9–40.

Ивановић, З. (1988), „Градска породица у систему сродничких односа“, *Етнологишке свеске* (Стара серија: 1978–1990), бр. 9 (9), 155–167.

Ковач, С. (1988), „Жива традиција у Афричкој урбаној средини“, *Етнологишке свеске* (Стара серија: 1978–1990), бр. 9 (9), 175–180.

Ковачевић, И. (1986), „Одлазак у војску“, *Етнологишке свеске* (Стара серија: 1978–1990), бр. 7 (7), 64–70.

Кулишић, Ш., Петровић, Ж. П., Пантелић, Н. (1970), *Српски етнологишки речник*, Београд: Етнографски институт САНУ 52–53, 187–190.

Малешевић, М. (1987), „У посети срећној породици“, *Часопис Нада*, *Етнологишке свеске* (Стара серија: 1978–1990), бр. 8 (8), 97–116.

Матић, М. (2008), „Даривање и размена добара у Белици – етнографска грађа“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, бр. 72, 51–72.

Милетић, Г. (2007), „Резултати рекогносцирања сеоских насеља Смедеревске општине. Обичаји животног циклуса“, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, бр. 71, 89–111.

Мирковић, Л. (1918), *Лишурџика, 3–4 књиџа. Свеће џајне и молићвословља*, Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.

Павловић, А. (2009), „Употреба кумства на примеру кумовања чланова краљевске породице Карађорђевић“, *Башићина*, Приштина–Лепосавић, св. 26, 243–264.

Петровић, Е. (1986), „Брак и свадба Италијана у Копру“, *Етнологишке свеске* (Стара серија: 1978–1990), бр. 7 (7), 71–76.

Пишев, М. (2011), „Антропологија на обали реке Стикс: Кратак водич за разумевање људске бомбе у савременим интерпретацијама исламског самоубилачког тероризма“, *Антропологија*, 2 11, стр. 189–213.

Раденковић, Љ. (1986), „Чудотворна лоза Хиландарска“, *Етнологишке свеске* (Стара серија: 1978–1990), бр. 7 (7), 47–52.

Радуловић, Л. (2002), „Црквени ритуали животног циклуса: крштење и венчање. Обичаји животног циклуса“, *Етнoгpафски и н-ститиуи САНУ*, Београд, 77–92.

Ракић, Р. (1972), *Кумство у православног Јуџословена као соци-јално–структурни облик*, ЕП10, Цетиње.

Стојковић, Ј. (2003), *Даривање у околини Смедерева*, Смедере-во: НИГП Радојковић.

Филиповић, М. С. (1991), *Човек међу људима*, Београд: Српска књижевна задруга.

Fliche, B. (2006), „Social practices and mobilisations of kinship: an introduction“, *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue No. 4, The social practices of kinship. A comparative perspective.

Hammel, E. A. (1969), „Structure and Sentiment in Serbian Cousinship“, *American Anthropologist*, New Series, Vol. 21, No. 2, 285–293.

Хамилтон, М. (2003), *Социологија религије*, Београд: Клио.

Чајкановић, В. (1985), *О мајији и религији*, Београд: Просвета.

Wetherell, C., Plakans, A., Wellman, B. (Spring 1994), „Social networks, Kinship and Community in Eastern Europe“, *Journal of Interdisciplinary History*, vol. 24, No. 4, 639–663.

Примљено: 16. 1. 2013.

Одобрено: 5. 7. 2013.

THE INFLUENCE OF A BELGRADE CHRISTIAN ORTHODOX GODFATHERSHIP ON THE FAMILY CULT

Anja Abramović

The New Balkans Institute

Summary: This is a project in which I've been working hardly for 6 months in Belgrade during the year 2011.

Methodology was relaxed conversation with some questions answers. Informants could explain some social networks and new problems which I didn't noticed. I wanted to know what people and his/her families think about godfather/godmother in our country, and is it alive or dying phenomenon in Serbian society. How we see others and how others see us in social networks, giving & taking presents. The most important question was about a man who would be the best to adopt our children.

Key words: godfather, initiations, function in society, thanksgiving.